

**Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət
və İncəsənət Universiteti**

”Muzeyşünaslıq”

**“Mədəniyyət və Sinergetika”
mövzusunda kurs işi**

Mehtiyeva Şəlalə

Plan:

Fəsil 1. Mədəniyyət anlayışı haqqında.

Fəsil 2. Sinergetika anlayışı haqqında.

**Fəsil 3. Kulturologiya və Sinergetikanın
birbiri ilə qarşılıqlı əlaqəsi.**

Nəticə:

F

əsil 1. Mədəniyyət təbiətdən irəli gələn öz-özünə baş verən proses deyil, bu ən geniş mənada yalnız insan əməyi, onun zəka və fəaliyyətinin məhsuludur.

Mədəniyyət – hər hansı bir cəmiyyətin mövcudluğunun zəruri şərtlərindən biri olduğuna görə onun bütünlükdə və hərtərəfli nəzərdən keçirilməsi vacibdir. Əslində elə lap əvvəldən “kultura” sözü maarifləndirici ruhda məhz, insan zəkasi və əlinin nailiyyətlərinin təyinatı ilə əlaqədar istifadə edilirdi. XVIII-XIX əsrlər ictimai şüurda realizm prinsipini möhkəmləndirir ki, bu da öz əksini bədii mədəniyyətdə tapır: adi gündəlik tərz təsvirin diqqətəlayiq predmetinə çevrilir. XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində “mədəni səviyyənin aşağı düşməsinə” qarşı gərəkli mübarizə aparılır. Mədəniyyətdə aşağı səviyyəli həqiqətlər gündəlik həyat təzi kimi təsdiqlənməyə başlayır.

Elmi ədəbiyyatlarda mədəniyyətlə bağlı təriflərin sayı olduqca çoxdur.Çox vaxt onun öyrənilməsində ümumnəzəri vəzifələrə cavab verə bilən ümumi adekvat tərifin mümkünlüyü haqqında da rəy söylənilir.Bu rəy xüsusən 1952 -ci ildə amerika kulturoqları A.Kreber və K.Klakxonun “ Mədəniyyəy.Kosepsiya və təriflərin tənqidi icmalı” adlı kitabında mədəniyyət haqqında 150 tərifin açıqlanmasından sonra daha da möhkəmləndi.

Görkəmli alman mütəffəkir Herder mədəniyyətlərin rəngarəngliyini “Bəşər tarixinin fəlsəfəsi haqqında ideyalar” (1784-1791) adlı kitabında şərh etmişdir.Əsərdə müəllif insan birliklərinin formalaşmasında mədəniyyətə həlledici əhəmiyyət verir.Mədəniyyət dildə,incəsənətdə,elmdə,dində,peşələrdə,ailə münasibətlərində təzahür tapır.

“Mədəniyyət”-latınca “kultura” sözündən olub,işləmə,qulluqetmə,inkişaf,tərəqqi deməkdir.XX əsrdə bu sahənin ayrıca bir elm olmaqla,nəzəri obyekt kimi formalaşması mədəniyyət haqqında elmin təşəkkülünə təkan verdi ki, burada da ABŞ alimi Lesli Uaytin xidmətlərini xüsusi qeyd etmək lazımdır.

“Mədəniyyət” anlayışının müasir anlamı ilk dəfə Almanyada öz təsdiqini tapmışdır.Artıq XVIII əsrin axırlarında bu söz alman ədəbiyyatında iki mənada - birincisi,bilik və peşələrin köməkliyi ilə təbiət üzərində hökmranlıq, ikincisi isə,şəxsiyyətin mənəvi zənginliyini bildirirdi.Belə ki,qədim çinlilərdə bu söz “jen”,Hindistanda “ dharma”,türklərdə “kültür” formasında ifadə olunur.Ərəb dilində isə,”mədinətun” anlayışı şəhər sözü ilə bağlıdır.Beləliklə,mədəniyyət cəmiyyət həyatını,insanın fəaliyyətinin müxtəlif tərəflərini əks etdirməklə prinsipcə bir-birindən fərqlənən ayrı-ayrı sahələrin formalaşmasına

gətirib çıxarmışdır ki,bunlarında hər biri xüsusi metod,özünəxas elmi aparat və terminologiyaya,məktəblərə malikdir.

F Mədəni hadisələrin tənqidi və analitik dərki kulturologiyanın sosial sahə kimi mövcudluğunu təsdiq edir.

əsil2. Sinergetika tədqiqatçıların dediyi kimi,müasir elmin müasir istiqamətlərindəndir.Sinergetika müxtəlif sistemlərin inkişaf prosesini öyrənir.Rus sinergetika məktəbində sinergetika “azin inkişafi” kimi adlandırilib.Öz növbəsində Toffler Priqojinin və Sneyqersin dediklərinə istinad edərək bu prosesi “deməy olarki,bütöv bir sistemin müxtəlif sistemlərə bölünməsi” kimi görürdü.Bu proseslərin öyrənilməsindən belə qənaətə gəlmək olarki,sinergetika cəzbedici qüvvəyə-yəni, “atraktor “ a malikdir.Atraktor öz növbəsində sinergetikani bizim keçmişimizə qayıtmağımızı təmin etmək kimi ideyaya malikdir.

Sinergetikanın xidmətləri və onun səhvləri

F Sinergetikanın əsas xidməti özünüdərk proseslərin aşkara çıxarılmasıdır.Bizim kainat tamamilə təsadüfdən yaranmış bir varlıqdır.Ebelinqin dediyinə görə,ilk sıçrayışın növbəti hərəkəti ekonomik xarakter daşıyır.Həmin sıçrayışın başlanmasının təsadüf olması haqqında o yazırki,bu təsadüf növbəti təsadüfün müəyyən səviyyədə nəyəsə nəzarət etməsi kimi göstərilir.Nəhayət,sinergetikaya görə kainat öz ətalətindən çox uzaq olan bir varlıqdır.

ƏSİL 3. Fikrimizcə, bəşəriyyətin ruhi mədəniyyətinin inkişaf mexanizmlərinin düzgün anlanılıb, tənzimlənməsi kulturoloji sinergetika sahəsində tədqiqatların inkişafından asılı olacaqdır. Ruhi mədəniyyətin özünütəşkil problemlərinin təhlilinin elmi aktuallığı mədəni inkişafın qeyri-bərabərlik fenomeni ilə şərtlənir. Cansız təbiətdən fərqli olaraq, cəmiyyətin ruhi mədəniyyətinin özünütəşkili vətəndaşların həyat təzi, ənənə və novasiyaları, dini əqidələri, hüquqi institutlar, dövlət və sosial idarəetmə sistemləri ilə əlaqədardır. Lakin, o, dövlətin siyasi sistemi, onun rəsmi ideologiya və mədəni siyasətinin təsiri altında baş verir. Ykulturoloji sinergetika yeni informasiya texnologiyaları, hesablama eksperimentləri və riyazi modelləşdirmədən fəal istifadə edərək, müasir dünya sivilizasiyasında mədəni qeyri-bərabərlik hadisələrinin tədqiqi və tənzimlənməsi üçün geniş perspektivlər açə bilər. O nəinki qlobal cəmiyyətin özünütəşkil prosesində müxtəlif mədəni solumların qarşılıqlı təsir xüsusiyyətləri və qanunauyğunluqlarını aşkarlamağa, həm də mürəkkəb sistem olan dünya mədəniyyətinin bütün inkişaf dinamikasını qurmağa kömək edə bilər. Bu, ümumi təhlükəsizlik naminə müxtəlif mədəniyyətlərin harmonizasiyasına yardım edən, insan və cəmiyyətin mədəni inkişaf potensialının hələ elmə məlum olmayan tənzimlənmə imkanlarını aşkarlamaq üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. Burada söhbət, ictimai şüurun yaranması və təkamül prosesində insanların intellektual və mənəvi mədəniyyəti, psixologiya və xarakterinin dərin asılılıq səbəblərinin aşkar

edilməsindən gedir. Təbiət və cəmiyyətdəki özünütəşkil proseslərini öyrənən elm kimi, ümumi sinergetikanın nailiyyətlərinə istinadən, kulturoloji sinergetika tədqiqatçıların diqqətini cəmiyyətdə sosial mühitin təsiri altında inkişaf edib, öz-özünə yaranan və saxlanan mürəkkəb sosial-mədəni sistemlərin mexanizmlərinin öyrənilməsinə yönəltməlidir. İnsan və cəmiyyət səviyyəsində mədəniyyətin inkişafının bir çox variantlarını nəzərdə tutan təkamül, böhran və bifurkasiya (mövcudluğun qeyri-sabit fazaları) hadisələrinin sistemli tədqiqi, humanist məqsədlərdən çıxış edərək, sosial-mədəni inkişaf proseslərini şüurlu şəkildə formalaşdırıb, proqnozlaşdırmağa imkan verəcəkdir. Kulturoloji sinergetika təhlilin kamparativ və digər metodlarından istifadə etməklə, mədəniyyətin bir iyerarxik səviyyədə digərinə keçidinin kompleks təzahürlərini öyrənməyə kömək edə bilər. Bu tədqiqatların praktik əhəmiyyəti, həm də onunla əlaqədardır ki, onlar insani, maddi və informativ resursların effektiv strateji planlaşdırılması, proqnozlaşdırılması və düzgün elmi istifadəsi üçün əsasrolunu oynayır. Mədəniyyətin özünütəşkili proseslərinin əsasında olan ümumi qanunauyğunluqların aşkar və dərk edilməsi müasir dünya sivilizasiyasının təhlükəsizliyi və davamlı inkişafı üçün müxtəlif xalqların mədəniyyət və maraqlarının harmonizasiyası, global idarəetmənin yaxşılaşdırılmasına yardım edə bilər

Nəticə:

Nəzərədən keçirilmiş materialları ümumiləşdirərək, demək olar ki, üçüncü minillikdə bəşəriyyətin davamlı və təhlükəsiz inkişafı, harmonik global vətəndaş cəmiyyəti qurulmasının

mühüm şərti bəşəriyyətin ruhi mədəniyyəti tərəqqisinin təmin edilməsi və ziddiyyətlərin aradan qaldırılmasına istiqamətlənmiş beynəlxalq birgəfəaliyyətin effektiv həyata keçirilməsidir. Bu strateji məsələnin həll edilməsi şəxsiyyətin mədəni inkişafına, məsuliyyət mədəniyyəti, hər bir ölkədə demokratik idarəetmə mədəniyyətinə xüsusi diqqət tələb edir, dünya mədəniyyəti və sivilizasiyasının böhransız inkişafına istiqamətlənən yeni beynəlxalq sosial-mədəni siyasətin həyata keçirilməsini universal mədəni eynilik yaradılmasına yardım edən beynəlxalq kulturoloji proqramların hazırlanıb, həyata keçirilməsini tələb edir.